

Kraków, 17.06.2019 r.

dr hab. Joanna M. Łukasik, prof. UP

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Pauliny Barańskiej *Partycypowanie nastolatka w sieci a jego wirtualna tożsamość, relacje rodzinne i rówieśnicze* przygotowanej pod kierownictwem naukowym

dra hab. Sławomira Kozeja, prof. UJK

Wprowadzenie

Problematyka Partycypowania nastolatka w sieci w kontekście wirtualnej tożsamości, relacji rodzinnych i rówieśniczych w okresie ostatnich dziesięciu lat stanowi przedmiot niezwykle zainteresowań badawczych pedagogów, socjologów, psychologów, czy medioznawców. Zatem już sam zamysł włączenia się przez mgr Paulinę Barańską w ten nurt oraz naukowy dyskurs należy docenić. Szczególnie, że może stać się on ważnym głosem z perspektywy dalszych eksploracji zagadnienia i rozwoju badań w zakresie pedagogiki medialnej, pedagogiki społecznej, profilaktyki społecznej, socjologii edukacji i wychowania, teorii i aksjologii wychowania, a poprzez to także rozwoju dyscypliny jaką jest pedagogika. Przedłożona do oceny rozprawa doktorska sytuuje się w centrum współczesnej pedagogiki medialnej oraz pedagogiki społecznej czy socjologii wychowania, bowiem Doktorantka podejmuje problemy związane zarówno ze społecznymi (relacje rodzinne i rówieśnicze, świat wirtualny a funkcjonowanie społeczne nastolatków), jak i psychospołecznymi, tożsamościowymi aspektami funkcjonowania współczesnej młodzieży w dwóch równoległych

światach: społecznym i wirtualnym. Niejednokrotnie te drugie mają znaczący wpływ na pierwsze, a więc relacje międzyludzkie (rówieśnicze, rodzinne). Współcześni badacze jak np. Giddens (2008), Zwoliński (2014), Manago, Taylor, Greenfield (2014), i in. zauważają, że w większości przypadków nowoczesna technologia, nieograniczony dostęp i nieograniczona ilość czasu spędzana w Internecie, doprowadziła do „wykorzenienia” z życia społecznego, rodzinnego, „zniszczyła odległość”, preferując kontakty szybkie, częste i błyskawiczne, ale tym samym najczęściej płytkie i bez znaczenia dla rozwoju osobowego człowieka. Niejednokrotnie w wirtualnym świecie młodzież gubi osobiste więzi z innymi. Przekonana o wartościowych relacjach wirtualnych, wpada w pułapkę imitacji. Stąd tak ważna rola rodziny i szkoły w dostarczaniu młodzieży, jak najwięcej możliwości realizacji naturalnych potrzeb rozwojowych i społecznych w rodzinie, w szkole, w grupach rówieśniczych, by cyberprzestrzeń nie stała się jedyną, konstruktywną formą zastępczą relacji naturalnych, często związaną z podejmowaniem zachowań ryzykownych. Zatem zagadnienia podjęte przez mgr Paulinę Barańską uważam za szczególnie ważne z dwóch powodów: po pierwsze pozwalają poszerzyć wiedzę na temat wirtualnego funkcjonowania i jego społeczno-osobowych konsekwencji dla rozwoju młodzieży. Po drugie, zgłębianie tego zagadnienia uważam za ważne z perspektywy przygotowania do pracy zawodowej przyszłych nauczycieli (kształcenie) oraz aktywnych zawodowo (doksztalcanie, doskonalenie), a także z perspektywy działań o charakterze edukacyjnym adresowanych do rodziców nastolatków.

Badania nad młodzieżą we współczesnej polskiej pedagogice nie należą do często podejmowanych, jednakże wyjątek stanowią kwestie związane z funkcjonowaniem młodzieży w środowisku/w przestrzeni wirtualnej. Mimo popularności zagadnienia badawczego, uchwycenie jego złożoności z przyjętej przez Doktorantkę perspektywy jest dużym wyzwaniem, którego podjęła się, uwzględniając najważniejsze środowiska funkcjonowania, życia i rozwoju młodzieży jakimi są rodzina, grupa rówieśnicza i media. Można powiedzieć, że Doktorantka podjęła trud badawczy, który jest w wąskim aspekcie kontynuacją dotychczasowych projektów naukowo-badawczych podejmowanych przez takich badaczy jak: Jacek Pyżalski (np. 2009, 2018), Zbyszko Melosik (np. 2013, 2016), Mariusza Jędrzejko (np. 2017), Roman Solecki (2017), Łukasz Tomczyk (np. 2018,2019) i in. Wobec powyższego, już w tym miejscu recenzji należy zwrócić uwagę, że tematyka badań jest ważna i cenne dla badaczy w dziedzinie nauk społecznych oraz może stanowić cenne uzupełnienie dotychczasowego dorobku badawczego pedagogiki w tym zakresie.

Formalna struktura pracy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska liczy 225 stron w tym: bibliografia (wykaz źródeł bibliograficznych zawiera kilkadziesiąt pozycji druku zwartego, a także raporty i źródła internetowe), wzory narzędzi badawczych załączonych do aneksu oraz streszczenia w języku polskim i angielskim. W strukturze wyodrębniono wstęp, siedem głównych rozdziałów oraz wnioski i propozycje działań.

Rozprawa ma spójną i logiczną strukturę. Składają się na nią rozdziały o zróżnicowanej i dość dobrze uzasadnionej problematyce. Uzasadnienia formułowane są prawidłowo i odnoszą się do problematyki pracy oraz wybranej orientacji metodologicznej. W pierwszych dwóch rozdziałach teoretycznych Doktorantka omówiła kluczowe kategorie pojęciowe. W kolejnym rozdziale przedstawiła założenia metodologiczne realizowanego projektu naukowo-badawczego. W rozdziałach 4,5,6 i 7 zaprezentowała rezultaty badań własnych. Całość pracy opatrzona jest wstępem oraz zakończeniem w postaci własnej koncepcji działań wspierających (edukacja, prewencja, profilaktyka) młodzieży w pozytywnym korzystaniu z nowoczesnych technologii i życia w wirtualnym świecie.

Ocena teoretycznej zawartości dysertacji

W literaturze z zakresu pedagogiki można odnaleźć liczne opracowania teoretyczne i empiryczne dotyczące funkcjonowania młodzieży w przestrzeni wirtualnej. Autorka podjęła trud poszerzenia dotychczasowego dorobku badawczego w tym zakresie. Aby wprowadzić badaczy w specyfikę myślenia naukowego, warunkującego zamysł badawczy odwołała się do dostępnej literatury. Jednakże literatura nie jest najnowsza i najbardziej aktualna dla problematyki badawczej. Brak także odniesień do literatury anglojęzycznej z odniesieniem do dokonań na arenie międzynarodowym w interesującym Doktorantkę zakresie. Ponadto nie uwzględnia najważniejszych dokonań (typizacji, kategoryzacji w tym tożsamościowych młodzieży) w tym zakresie zarówno w części teoretycznej, jak i w dyskusji wyników badań własnych.

W pierwszym rozdziale części teoretycznej *Charakterystyka społeczeństwa medialnego* Doktorantka prezentuje społeczeństwo medialne w perspektywie McLuhanizmu, koncentruje się na mediach elektronicznych oraz ich istocie w kształtowaniu rzeczywistości społecznej oraz kompetencjach komunikacyjno-medialnych współczesnego człowieka. W tej części pracy

uwazam, że warto pogłębić namysł nad specyfiką zmiany społecznej odwołując się do stanowisk socjologów i pedagogów (np. Giddens 2002, 2009, Szymański 2009, 2017, Melosik 2004, 2016, Morbitzer od 2002 i nast.) oraz konsekwencjach zmiany technologiczno-informacyjnej, cyfryzacyjnej na funkcjonowanie człowieka w świecie „płynnej rzeczywistości”. Wówczas łatwiej można byłoby ukazać specyfikę funkcjonowania młodzieży, zakorzenionej w świat wirtualny oraz określić młodzieżowe procesy tożsamości (np. Szafranec 2011 i nast., Pyżalski, Tomczyk 2018), czy „tożsamości z fb” (Melosik 2016).

Drugi rozdział pracy *Młodzież jako pokolenie użytkowników nowych mediów* w sposób dość precyzyjny został poświęcony współczesnej młodzieży (tu zaprezentowane zostały typowe dla niej generacje) oraz procesowi i wiodącym czynnikom warunkującym konstruowanie przez nią tożsamości. Omówione czynniki wynikające ze zmian społeczno-kulturowych oraz technologiczno-informacyjnych zostały odniesione poza procesami konstruowania (czy rekonstruowania) tożsamości do najważniejszych z perspektywy rozwoju trzech wiodących środowisk: rodziny, grup rówieśniczych oraz środowiska wirtualnego. W tej części pracy treści (podrozdziały 1-4) prezentowane są w sposób ciekawy, zaś przytaczane źródła wiedzy są starannie dobrane i ciekawie interpretowane.

Myślę, że w rozdziale drugim w podrozdziale zatytułowanym *Nastolatek w sieci – wyniki wybranych dotychczas badań empirycznych* Doktorantka, aby w pełni wyczerpać wiedzę teoretyczną i dokonania empiryczne w omawianym zakresie, powinna poszerzyć przytaczane raporty i stanowiska o naukowe opracowania Jacka Pyżalskiego (2009, 2010, 2012, 2018 i nast.), Romana Soleckiego (tu szczególnie polecam tematycznie bardzo podobną pracę badawczą *Aktywność młodzieży w cyberprzestrzeni*, Kraków, 2017) czy Łukasza Tomczyka (2011, 2018, 2019). Prace badawcze wskazanych autorów mogą stanowić ciekawe uzupełnienie specyfiki oddziaływania mediów na konstruowanie tożsamości oraz społecznych relacji współczesnej młodzieży i ukształtować odpowiednią postawę badacza: a) interpretatora badanych zjawisk oraz b) badacza dokonującego porównania badanych zjawisk w kontekście prezentowanych raportów oraz namysłu nad sposobem prezentacji i dyskusji nad wynikami badań zarówno innych badaczy, jak i własnych w części empirycznej dysertacji. (Proponuję podczas przygotowywania pracy do druku wyjście poza charakterystykę i szkolne sprawozdanie z raportów bez krytycznego podejścia i bez ustalenia co istotnego z perspektywy prowadzonych badań jest w raportach i co decyduje o Jej sposobie rozumienia i prezentacji badanych zjawisk).

Ponadto uważam, że całość rozważań teoretycznych powinna być uzupełniona o źródła anglojęzyczne, które pozwoliłyby na pełniejsze poznanie zachowań społecznych oraz procesu

budowania tożsamości współczesnego nastolatka podejmującego większość aktywności w globalnym/ glokalnym świecie wirtualnym

Ocena projektu badań własnych

Badania Doktorantki były prowadzone w paradygmacie ilościowo-jakościowym, co uzasadnia w pierwszym podrozdziale trzeciego rozdziału - metodologicznego. Mgr P. Barańska omówiła w części metodologicznej kroki postępowania badawczego wraz z ich uzasadnieniem. Odnosząc się do przesłanek metodologicznych uważam, że modyfikacji wymagają określone i sformułowane przez Doktorantkę cele badań oraz doprecyzowania określony przedmiot badań (s. 76). Poprawnie sformułowała problematykę badawczą, a także hipotezy oraz układ zmiennych wraz z ich wskaźnikami. Określiła również metodę (sondaż diagnostyczny), techniki (ankieta i analiza danych zastanych – teksty z forów internetowych użytkowanych przez młodzież) i narzędzia badawcze (cztery kwestionariusze ankiety; brak matrycy kategorii do analizy tekstów). W części metodologicznej pojawił się błąd rzeczowy – mianowicie Autorka nie zna nazwiska i płci przywoływanego autora/badacza, a pisze, że korzysta z jego literatury, przy opracowaniu kwestionariusza ankiety do badania relacji rówieśniczych. Zarówno na s.76, jak i w spisie bibliograficznym jest zapis „Leparczyka”/ „Leparczyk”, podczas gdy chodzi o Irenę Lepalczyk.

Mgr Paulina Barańska przeprowadziła badania sondażowe wśród 380 uczniów (dobór losowy) w pięciu szkołach gimnazjalnych w tym jednej z Kielc oraz małych miast w województwie, położonych w niedalekiej odległości od Kielc (Suków, Daleszyce, Łągów) i wsi (Kije). Dobór szkół uznaję za nietypowy. Zastanawiające jest dlaczego wybrała Autorka jedną szkołę katolicką z dużego miasta, zaś pozostałe ogólnokształcące, publiczne nie mające charakteru wyznaniowego w tym trzy z małych miast i jedna ze wsi? Jakie czynniki zadecydowały o takim doborze szkół do badań? Tym bardziej, że wyniki nie są prezentowane w odniesieniu do typu szkoły czy miejsca jej położenia.

Materiał uzyskany w toku prowadzonych badań pozwolił Doktorantce na uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz odniesienie się do postawionych hipotez badawczych. Aby osiągnąć założone cele wykorzystała metody statystyczne, jak i analizę treści zapisów na forach młodzieżowych. Wyniki badań uzyskane dzięki zastosowaniu metody ilościowej zostały uzupełnione wypowiedziami młodzieży, przybliżającymi proces

konstruowania jej tożsamości osobowej/wirtualnej. Relacja z badań odpowiada logice tematu i pytań badawczych. A zatem prezentuje partycypowanie nastolatka w sieci, kreowanie wirtualnej tożsamości w sieci oraz funkcjonowanie w rodzinie i grupie rówieśniczej.

Z badań przeprowadzonych przez Doktorantkę wynika, że młodzież korzysta z Internetu nie tylko w celu aktywności rozrywkowej, ale również jego zasoby wykorzystuje w celach edukacyjnych, bądź dla podtrzymywania kontaktów społecznych (w tym przekaz informacji). W odniesieniu do budowania w Internecie swojego wizerunku okazało się, że jego zmiana (zmiana tożsamości) wynika z zagwarantowania sobie anonimowości oraz w celu dopasowania się do wirtualnych przyjaciół. To odbywa się za pomocą nicków, awatarów (które zdaniem badanych dają możliwość prezentowania emocji, osobowości i zainteresowań), sportowców, aktorów. Ponadto analiza treści wypowiedzi młodzieży, styl i forma wypowiedzi ukazują zdaniem badaczki młodzież, jako żyjącą szybko, intensywnie (w wypowiedziach dominują skróty, emotikonki). Ciekawe jest również to, że na zmianę wizerunku nastolatka w sieci ma wpływ częstotliwość korzystania z Internetu, udzielanie się na portalach społecznościowych i forach. Pozytywne jest to, że młodzież mimo dużej aktywności w sieci ma dobre osobiste relacje z rodzicami, ciepło wyraża się o swoich bliskich z rodziny oraz z rówieśnikami – być może wynika to z miejsca położenia szkoły i jej charakteru (w małych miejscowościach, w szkołach katolickich kładzie się większy nacisk na relacje osobiste i tworzy się więcej społecznych okazji do ich podtrzymywania. Można tylko przypuszczać, bowiem Autorka tego aspektu nie uwzględniła w badaniach). Potwierdzają to również badania Romana Soleckiego z 2016 i 2017 roku.

Te i inne szczegółowo opisane w dysertacji wnioski z badań posłużyły mgr P. Barańskiej do swoistej konkluzji w postaci opracowanych działań praktycznych dla szkoły, nauczycieli i rodziców w celu rozwijania odpowiednich kompetencji informacyjno-technologicznych odnoszących się do prawidłowego i bezpiecznego funkcjonowanie nastolatka w sieci, a także budowania społecznych relacji i więzi w rodzinie i w grupie rówieśniczej.

Na uwagę zasługuje to, iż Doktorantka przyjmuje, że tylko spójne działania wszystkich środowisk wychowawczych oraz odpowiednia ich stymulacja może przyczynić się do prawidłowego funkcjonowania młodzieży w światach równoległych (społecznym i wirtualnym)

Reasumując: projekt badawczy oceniam jako poprawny. Brak w nim jednak prawdziwej analizy i dyskusji wyników badań, merytorycznych wprowadzeń do poszczególnych podrozdziałów empirycznych oraz ich podsumowań (klamra spinająca). Wyniki badań opracowano są na przeciętnym poziomie naukowym. Jednakże sama problematyka oraz

wnioski z badań prowokują do ich kontynuacji w tym przedmiocie (szczególnie zaś interesujący jest aspekt procesu rozwoju i kreowania własnej tożsamości i tożsamości z fb przez współczesną młodzież), a także namysłu i zainicjowania oraz wdrożenia zmian w obszarze edukacji młodzieży, rodziców i nauczycieli w zakresie cyfrowego, wirtualnego funkcjonowania dzieci i młodzieży.

Konkluzja

Oceniając ogólnie rozprawę doktorską mgr Pauliny Barańskiej *Partycypowanie nastolatka w sieci a jego wirtualna tożsamość, relacje rodzinne i rówieśnicze* stwierdzam, że porusza ważną i aktualną problematykę pedagogiczną. Jest dobrze poprowadzona i osadzona w przyjętych przez Autorkę perspektywach teoretycznych, jak również empirycznych. Oceniana rozprawa potwierdza umiejętności Doktorantki w zakresie samodzielnego projektowania i prowadzenia badań naukowych. Spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wyrażając pozytywną opinię o wykonanej pracy, wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Grzegorz P. Lukowski